

Вихованець, Городенська 2004: Вихованець, І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови [Текст] / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська; За ред. І.Р. Вихованця. – К.: Пульсари, 2004. – 336 с.

Всеволодова 2003: Всеволодова, М.В. Предлог: поле и категория (аспект функционально-коммуникативной грамматики) [Текст] / М.В. Всеволодова // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Випуск 11. У 2 частинах / Укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Част. I. – Донецьк: Дон НУ, 2003. – С. 33-38.

Гуйванюк 2009: Гуйванюк, Н.В. Слово – Речення – Текст: Вибрані праці [Текст] / Н.В. Гуйванюк. – Чернівці: ЧНУ, 2009. – 664 с.

Загнітко 1996: Загнітко, А.П. Теоретична граматики української мови. Морфологія [Текст] / А.П. Загнітко. – Донецьк: Дон НУ, 1996. – 437 с.

Загнітко 2001: Загнітко, А.П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис [Текст] / А.П. Загнітко. – Донецьк: Дон НУ, 2001. – 662 с.

Золотова 1998: Золотова, Г.А. Коммуникативная грамматика русского языка [Текст] / Г.А. Золотова, Н.К. Онипенко, М.Ю. Сидорова. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – 528 с.

Колодяжний 1960: Колодяжний, А.С. Приименник: Матеріали до лекцій з курсу сучасної української літературної мови [Текст] / А.С. Колодяжний. – Харків: Вид-во Харків. ун-ту, 1960. – 165 с.

Кононенко 2002: Кононенко, В.І. Мова. Культура. Стиль. Збірник статей [Текст] / В.І. Кононенко. – Київ–Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 460 с.

Падучева 1996: Падучева, Е.В. Семантические исследования [Текст] / Е.В. Падучева. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 464 с.

Селиверстова 2004: Селиверстова, О.Н. Труды по семантике [Текст] / О.Н. Селиверстова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 960 с.

Українська мова 2007: Українська мова: Енциклопедія [Текст] / Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко. (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К.: Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 2007. – 856 с.

Яковлева 1994: Яковлева, Е.С. Фрагменты русской картины мира (модели пространства, времени и восприятия) [Текст] / Е.С. Яковлева – М.: Гнозис, 1994. – 344 с.

В статье освещается проблема семантико-синтаксического статуса предложений с предложно-субстантивным комплексом, который служит для выражения темпоральной семантики, входя в состав двухъядерной предикативной структуры. Представлены основные модификации и возможности трансформации семантических предложно-субстантивных комплексов.

Ключевые слова: предложно-субстантивный комплекс, темпоральная синтаксема, предикат, предлог, расширенная модель, семантика.

The article highlights the problem of semantic and syntactic status of sentences with prepositional-substantival complex, which serves to express temporal semantics, entering the dual structure of predicative one. There are represented main modifications and transformative possibilities of semantic prepositionally-substantive complexes.

Keyword: prepositionally-substantive complex, temporal syntaxem, predicate, preposition, expanded model, semantics.

Надійшла до редакції 20 вересня 2010 року.

Анна Габай

ББК Ш12=411.4*212.71

УДК 81'367.633

ЗНАЧЕННЄСА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЛОГІЧНИХ ПРИЙМЕННИКІВ

Статтю присвячено аналітичним прислівникам синтаксичного ступеня адвербіалізації з логічною семантикою; подано низку прийменникових новотворів та їхніх функціональних еквівалентів, що переводять субстантиви в адвербіальну площину; з'ясовано особливості функціонування прийменниково-відмінкових форм у детермінантній формально-синтаксичній позиції.

Ключові слова: синтаксична адвербіалізація, прийменник, прийменниково-відмінкова форма, аналітичний прислівник, детермінант.

У сучасній українській граматиці група логічних прийменників вирізняється з-поміж інших семантичних груп. Подібно до просторових, вони протиставляються за семантичною ознакою контактність – дистантність, яка модифікується в них в ознаку одночасності – різночасності [Вихованець, Городенська 2004: 340]. Група логічних прийменників характеризується перевагою вторинних прийменників та продуктивним формуванням нових одиниць. За допомогою цих прийменників постали аналітичні прислівники з причинною,

цільовою, допустовою, умовною семантикою та значенням відповідності/невідповідності, виражені прийменниками та формами родового, знахідного, давального, орудного і місцевого відмінків.

Одним із центральних у системі логічних прийменників є значення причини та мети. Прийменниково-відмінкові форми з допустовою, умовною семантикою та значенням відповідності/невідповідності перебувають у напівпериферійній позиції.

У сучасній українській мові причиновість кваліфікують як семантичну категорію, що вказує на подію, явище, які породжують іншу подію або явище [Українська мова 2007: 257]. Л. Дубовик зауважує, що актуальною постає сучасна концепція причиновості, згідно з якою факт є причиною події. Основною диференційною ознакою категорії причини є її фактуальність, яка конкретно виявляється в межах семантичної опозиції “породжувальна реальна подія – породжена реальна подія” [Дубовик 2005: 63-64]. Категорія причиновості сформувалася на основі просторових і часових відношень, які передавали наявні в об’єктивній дійсності локативно-темпоральні зв’язки і є продуктом пізнішого й складнішого за своєю суттю осмислення людиною навколишнього світу [Финкель 1962: 54]. О. Мельничук трактує причинові відношення як складніші – порівняно з просторово-часовими, тому що вони передбачають високий ступінь вияву абстрактного мислення, вимагаючи різнобічній системи засобів вираження [Мельничук 1961: 127-128].

На вираженні **причинових відношень** спеціалізуються адвербіалізовані сполуки прийменників *від (од), з, з приводу, з нагоди, на основі, на підставі, внаслідок, у результаті, під впливом, під дією, під натиском, під тиском, через вплив, за наказом, за велінням, з вини, з волі, через, за, з огляду на, зважаючи на, за, у зв’язку з, завдяки* з формами родового, знахідного, орудного та давального відмінків.

Родовий відмінок як типовий відмінок транспозиції належить до центральної форми вираження причинового значення, оскільки поєднується з найбільшою кількістю прийменників, що належать до різних значенневих підгруп. Форма родового відмінка з прийменником *від* виражає значеннєвий відтінок “походження явища” [Вихованець 1992: 148], напр.: *Отроходін, від недовір’я до власного враження, зразу ж погасив думку* (В. Барка).

У певному контексті функціональним синонімом до конструкції “*від + род.в.*” виступає прийменниково-відмінкова форма “*з + род.в.*” та зрідка вживаний прийменник *од* з формою родового відмінка, напр.: *...не з кохання, а з жалості одружився* [Свирид] *на молодій удовиці* (М. Стельмах); *Стара верба од старості зомліла...* (Л. Костенко).

Семантичний відтінок приводу, мотиву передають сполуки “*з приводу + род.в.*”, “*з нагоди + род.в.*”, спираючись на щось, ґрунтування на чомусь – “*на основі, на підставі + род.в.*”, пор.: *Нацбанк збирається звернутися до прокуратури з приводу виготовлення монет Луганським патронним заводом* (Хрещатик); *Близько тисячі представників правих політичних партій з нагоди свята Соборності урочистою ходою пройшли вулицями Львова* (Львівська газета); *... на основі переосмислень і виникло теперішнє розуміння усталеної сполуки брати ноги на плечі – ти геть, тікати* (І. Вихованець); *Результати... дають змогу на підставі законів подібності встановити дані роботи великих турбін на гідростанціях* (Наука і суспільство).

Виразниками результативної причини є вторинні прийменники *внаслідок, у результаті* та прийменникові функціональні еквіваленти *під впливом, під дією, через вплив, під натиском, під тиском*, що поєднуються з формою родового відмінка. Такі сполуки вживаються здебільшого за потреби передати зміну чого-небудь під впливом указаної причини. Домінанту цієї підгрупи становлять конструкції “*внаслідок (унаслідок) + род.в.*”, “*у результаті + род.в.*”, напр.: *Внаслідок “газової війни” збитки Росії можуть скласти близько чотирьох мільярдів доларів* (Українська газета); *У результаті модернізації виробництва, потужності КЗШВ “Столичний” зростуть у 2 рази* (Хрещатик). Сполуки “*під впливом + род.в.*”, “*під дією + род.в.*”, “*через вплив + род.в.*” є найнейтральнішими з-поміж зазначених вище інших одиниць та безпосередньо “вказують на вплив, який чинять на когось або щось” [Балабан 2007: 107], напр.: *Під впливом кризи на Рівненщині зростає заборгованість від оренди державного майна* (Рівне вечірне); *Більшість тяжких злочинів скоєно під дією алкоголю* (Україна молода). Зрідка вживаним у прийменниковій функції є прийменниковий еквівалент *через вплив*: “*Альбіна*” *стане переможцем конкурсу на реконструкцію НСК “Олімпійського”* через вплив *Суркіса?* (Українська правда). У Словнику українських прийменників сполуку *під впливом* зараховано до еквівалентів, уживаних у функції прийменника з причиновим і наслідковим значенням [Словник... 2007: 237], Пробний зошит подає *під впливом* серед причинових прийменників [Українські прийменники 2003: 131], П. Дудик зараховує до найчисленнішої групи вторинних складених прийменників [Дудик 2005: 211]. Транспоновані у синтаксичний прислівник компоненти виражені переважно абстрактними номінаціями.

Синонімічними виступають сполуки *під натиском, під тиском* з формою родового відмінка, оскільки вказують на насильницький вплив на когось, пригнічення, тиск тощо, пор.: *У Литвина під натиском комуністів не витримали нерви* (Українська правда); *Під тиском представників контролюючих органів депутати відклали розгляд законопроекту...* (Народна правда). У Словникові українських прийменників синонімічні сполуки *під натиском, під тиском* кваліфіковано як еквіваленти, уживані у функції прийменників з причиновою семантикою та причиново-наслідковою семантикою [Словник... 2007: 247, 249], у Пробному зошиті їх зараховано до прийменників [Українські прийменники 2003: 131]. Одиниці *під натиском, під тиском*, що поєднуються з адвербіалізованими субстантивами у формі родового відмінка, кваліфікуємо як прийменники.

Поповнюють систему периферійних засобів причиновості синкретичні прийменникові одиниці за наказом, за велінням, з вини, з волі + род.в. з домінантою значення імперативної, спонукальної причини, що “підкреслюють якийсь усвідомлений вплив (особи, групи осіб, організації тощо), який і спричинив дії, конкретизовані в контексті” [Балабан 2007: 111], напр.: За наказом *головного міліціонера Рівненщини обшукано його першого заступника...* (Рівне вечірне); За велінням *долі жити і працювати Д. Чижевському довелося за межами своєї батьківщини* (Літературна Україна); *З вини іноземців стається кожна 10-та ДТП в Україні* (День); *Саме з волі людини ініційовано тупик для осетрових риб* (Спортивна газета).

Форма знахідного відмінка поєднується з первинними прийменниками *через*, за та похідними прийменниками з огляду на, зважаючи на, що виражають семантичний відтінок зважання або обґрунтування, напр.: ...саме *через байдужість населення до власного здоров'я, через стреси та не якісне харчування, через погану питну воду, через нашу екологію* й зростає число захворювань (Науковий світ); З огляду на *економічну кризу президент Франції Ніколя Саркозі має намір підтримати малозабезпечені родини...* (Україна молода); Зважаючи на *останні досягнення та помилки влади, як може змінюватися динаміка довіри до неї до парламентських виборів 2010 року?* (Львівська газета).

Форма прийменникового орудного відмінка належить до напівпериферійних форм вираження причинової семантики і поєднується лише з первинним прийменником *за*, який виражає семантичний відтінок перешкоди та відповідності, і похідним прийменником *у зв'язку з*, що передає значення взаємозв'язку явищ, напр.: *Наприкінці квітня 1935 року за звинуваченням в терористичній діяльності Зерова було заарештовано* (Літературна Україна); *У зв'язку з кризою в Україні скоротився випуск золотих ювелірних виробів* (Львівська газета).

Давальний відмінок з причиновою семантикою функціонує тільки з одним прийменником *завдяки*, передаючи специфічне значення сприятливої причини: *Завдяки книжкам і батькам я рано зрозумів... що толерантність і відкритість — це велика цінність* (Україна молода).

Цільове значення, або значення мети, належить до одного із центральних у системі логічних прийменників. Дослідниця категорії причини Л. Дубовик зауважує, що причинові зв'язки характерні для світу природи, а світу людини притаманні цільові, оскільки причина здебільшого асоціюється з ненормативними явищами й негативною оцінкою, а мета – з позитивними подіями й оцінкою. Мета пов'язана з активною дією; незрозумілість дії людина співвідносить із невиявленням її мети. Значення причини і мети пов'язані онтологічно, оскільки бажання досягти мети постає причиною дії [Дубовик 2005: 34]. В. Лещенко вважає, що цільові відношення є важливим складником широкої семантичної категорії (і відповідного функціонально-семантичного поля) зумовленості [Лещенко 2003: 104]. На думку З. Іваненко, прийменникові конструкції мети в сучасній українській мові – одне з мікрополів у складній системі макрополя обставинного значення [Іваненко 1972: 3]. І. Вихованець указував, що значення мети ґрунтується на семантичних ознаках наступності у плані часової перспективи, гіпотетичної модальності бажальності, специфіки події, що виступає бажаним наслідком [Вихованець 1980: 224]. А. Загнітко та Н. Загнітко зауважили, що прийменники із семантикою мети в українській мові постійно поповнюються новими конструкціями з різноманітними семантичними відтінками [Загнітко, Загнітко 2007: 136-137].

У сучасній українській мові **цільова** семантика репрезентована двома підгрупами: власне мети та мети з відтінком присвяти.

Семантику власне мети реалізують прийменниково-відмінкові сполуки з прийменниками *для*, з метою, на предмет, у (в) пошуках, на виконання та формою родового відмінка, на, під, про, по, в, на згадку про, у (в) пам'ять про – з формою знахідного відмінка, у гонитві за – з формою орудного відмінка.

Форма родового відмінка функціонує як складник аналітичних прислівників цільової семантики. Основним засобом вираження власне мети виступає словоформа “*для* + род.в.”, напр.: *Скільки б не судилося страждати, Все одно благословлю завжди День, коли мене родила мати Для життя, для щастя, для біди* (В. Симоненко).

Стильовими еквівалентами конструкції “*для* + род.в.” виступають прийменниково-відмінкові форми “*з метою* + род.в.” та “*на предмет* + род.в.”, пор.: *З метою економії газу для теплопостачання населенню припинили подавати гарячу воду...* (Україна молода); *Депутати підготували проект закону на предмет обговорення* (Голос України).

Підгрупу власне мети поповнили такі прийменниково-відмінкові еквіваленти “*у (в) пошуках* + род.в.” та “*на виконання* + род.в.” з відтінком відповідності, напр.: *Мільйони українців правдами і неправдами виїждять закордон у пошуках роботи* (Урядовий кур'єр); *На виконання завдання Президента України Державна податкова служба найближчим часом зведе до мінімуму кількість підприємств, які приховують справжні доходи* (Урядовий кур'єр). Варто зазначити, що прийменниковий еквівалент *у (в) пошуках*, крім цільової семантики, передає ще й причинову, зокрема до еквівалентів, уживаних зі значенням прийменника з цільовою та причиновою семантикою його зараховує Словник українських прийменників [Словник... 2007: 339].

Форма знахідного відмінка із значенням власне мети поєднується з первинними прийменниками *на*, *по*, *під*, *про*, *в* та прийменниками *на згадку про*, *у (в) пам'ять про*, які утворилися внаслідок перерозкладу адвербіального комплексу, напр.: *Ти щире слово-квітку ніжну – Подарував мені на біль* (В.Малик); *Пішов дід по гриби, Баба - по суніці, Заросив дід штани, А баба спідницю* (Нар. пісня); *Спектакль таки відбувся*.

Недаремне Джіафер бігав по місту, шукав будинку під сцену... (М.Коцюбинський); *Я чомусь зіщулювся і про всяк випадок пірнув у сидіння* (О.Чорногуз). Тотожними виступають конструкції “*на згадку про + зн.в.*” та “*в пам'ять про + зн.в.*”, що виражають семантику ‘пам’ятати, не забувати про кого-, що-небудь’, напр.: *На згадку про українську революцію 2004 року голландські квітникарі вивели сорт тюльпанів помаранчевого кольору і назвали їх “Віктор Ющенко”* (Волинь); *В пам'ять про жертв Голодоморів названо сквер на Сумщині* (Україна молода). Ці сполуки виступають периферійними засобами реалізації семантики мети. У Словникові українських прийменників вони зафіксовані як еквіваленти, уживані зі значенням прийменника [Словник... 2007: с.185].

Семантичний потенціал орудного прийменникового становить лише підгрупу власне мети, яка виражена сполукою “*у (в) гонитві за + ор.в.*”, напр.: *Телебачення у гонитві за сенсаціями і політичними новинами вичавлює з себе останні краплі творчої роси* (Україна молода).

Семантику мети з відтінком присвяти реалізують форми родового і давального відмінків, зокрема відтінок присвяти передають прийменники *задля, ради, заради, в ім'я, на благо, на захист, на зміну, на підтримку, на радість* з родовим відмінком та прийменники *на угоду, на зміну, на радість* з формою давального відмінка.

Значеннєво тотожними виступають словоформи “*задля, ради, заради, в ім'я + род.в.*” і розрізняються тільки прийменниками, пор.: *По-друге (а може, саме це й було по-перше?), не хотів померати просто задля самого себе. Бо хотів жити!* (П.Загребельний); *Вольовий, пронозуватий, бідовий, він міг піти на що завгодно ради свого підрозділу* (О.Гончар); *...він з жахом думав про те, що вранці треба залишати цю дівчину-жінку заради жінки іншої — держави, владної і немилосердної...* (П.Загребельний).

До засобів, що стали виразниками семантики присвяти, належать форми *на благо, на захист, на зміну, на підтримку, на радість*. Зокрема, прагнення підтримати когось, порадувати виражають сполуки *на благо, на підтримку, на радість*, причому ці сполуки надають значенню присвяти позитивного відтінку, напр.: *Відпрацьовувати на благо нашої держави мають можливість мешканці як Івано-Франківської області, так і цілої України ще з 17 листопада минулого року* (Українська правда); *Прогресивним кроком коаліційного уряду на підтримку молоді є започаткування державних пільгових кредитів на здобуття вищої освіти* (Урядовий кур'єр).

На заміні кого-, чого-небудь акцентує функціональний прийменниковий еквівалент *на зміну*, який може поєднуватися з формами родового та давального відмінків і частково виражати семантику присвяти, напр.: *Цього тижня ринок нерухомості Рівного відреагував на зміну курсу долара* (Рівне вечірне); *На зміну бігбордам приходять світлодіодні екрани* (Хрещатик). В українській мові у Словнику українських прийменників сполуку *на зміну* подано як уживаний за аналогією прийменник [Словник... 2007: 186]. Зрідка вживана сполука “*на захист + род.в.*” функціонує переважно у публіцистичному стилі, напр.: *Лауреати премії Стуса виступили на захист скверу імені поета* (Українська правда). Сполуку *на захист* Словник українських прийменників подає як еквівалент, уживаний зі значенням прийменника [Словник... 2007: 185]. Прийменниково-відмінкові форми *на зміну, на захист* з родовим відмінком зрідка вживані, ці прийменники поєднуються переважно з формою давального відмінка.

Семантичний потенціал форми давального відмінка з цільовим значенням представлено семантикою мети з відтінком присвяти. Виразниками такого значення виступають сполуки, утворені внаслідок перерозкладу елементів в адвербіальному комплексі *на радість, на угоду, на зміну + дав.в.* Бажання когось порадувати підкреслює слоформа “*на радість + дав.в.*”, напр.: *На радість дворазовому олімпійському чемпіону Володимирі Голубничому, котрий не міг пропустити таку подію в рідному місті, перемогла сумчанка Людмила Шелест* (Україна молода). Зауважимо, що прийменниково-відмінкова форма “*на угоду + дав.в.*” функціонує у текстах переважно з негативним відтінком, пор.: *Україна не мала обмежувати постачання зброї в Грузію на угоду Росії* (Україна молода).

Кілька похідних прийменників вживається для вираження значення, яке розвинулося в межах причинно-цільових відношень, – значення недиференційованої зумовленості, нерозчленованої мотивації [Вихованець, Городенська 2004: 341]. Серед них – *на честь, на знак, у відповідь на*, напр.: *У Києві відкриють пам'ятний камінь на честь Івана Мазепи* (Українська правда); *У знак дружби обидва президенти посадили дерева в алеї Слави* (Україна молода); *У відповідь на наказ складати вступні тести тільки українською мовою молодь Сімферополя спалила опудало міністра освіти* (Україна молода).

Допустові синтаксеми в сучасній українській мові розташовані на семантичній площині, пов'язаній із градацією значення допустовості – від нейтрального ступеня її вияву до виразного змістового акцентування, підкреслення [Вихованець 1992: 152]. А. Загнітко та К. Розова сполуки прийменника з іменником, що виражають допустову семантику, кваліфікують як вторинні предикатні синтаксеми, що належать до різновиду адвербіальних синтаксем із вказівкою на реальну модальність і характер явища, що суперечить повідомлюваному наслідкові [Загнітко, Розова 1997: 94].

Допустову функцію реалізують прийменники *незважаючи на, попри, без огляду на, всупереч, наперекір, незалежно від, без урахування, при* з формами знахідного, давального, родового та місцевого відмінків.

Прийменниковий знахідний відмінок є доміантною формою з допустовою семантикою і вживається з найбільшою кількістю прийменників. Найпоширенішим серед усіх прийменників, які виражають допустові

семантико-синтаксичні відношення, є прийменник *незважаючи на*, який вказує на різноспрямованість явищ, порушення їхньої природної взаємопов'язаності [Вихованець 1992: 152], напр.: *...незважаючи на біль, зіркоту, розпуку, Рогніда відчула, що любить Володимира так само, як любила колись...* (С. Скляренко). Останнім часом дедалі більшого поширення із семантикою допустовості набуває прийменник *попри* з формою знахідного відмінка. Цей прийменник спрямований “на вираження підкресленої несумісності, невідповідності перебігу двох явищ” [Вихованець 1992: 152], напр.: *Адже досі, попри резолюцію ООН, відносини між двома Кореями регулює угода про тимчасовий мир, підписана ще 1953 року* (Голос України). Периферійною сполукою з допустовою семантикою виступає конструкція “без огляду на + знах.в.”, напр.: *Кримські татари хочуть... справедливості без огляду на національність* (День). В Пробному зошиті одиницю *без огляду на* зафіксовано як вторинний прийменник [Українські прийменники 2003: 8].

Форма давального відмінка належить до напівцентральної і поєднується з прийменниками *всупереч* (*усупереч*) та *наперекір*. Прийменник *всупереч/всупереч*, семантично співвідносний з дієсловом *суперечити*, підкреслює несумісність, невідповідність, суперечність перебігу двох явищ [Вихованець 1992: 152], напр.: *...вся наука там була болгарська, всупереч грецькій* (П. Загребельний). Функціональним еквівалентом сполуки “*всупереч/усупереч* + дав.в.” виступає прийменник *наперекір* з формою давального відмінка, який “посилює відтінок несумісності, невідповідності і суперечності” [Вихованець 1992: 152], пор.: *Наперекір усьому існує ж таки спадкоємність людяного в людині* (О. Гончар); *Треба зіпнути зуби й жити. Жити наперекір усьому* (М. Слабошпицький). Напівпериферійними є сполуки “*незалежно від* + род.в.” та “*без урахування* + род.в.”, напр.: *...разом з ним зникло кілька людей незалежно від статі, майнового стану і віку* (М. Матіос). Нова препозиціонізована сполука *без урахування* та форма родового відмінка з допустовим значенням трапляється в наукових та публіцистичних текстах, напр.: *Кабінет Міністрів і Національний банк вирішили встановлювати обсяг рекапіталізації банків державою без урахування зобов'язань цих банків перед Нацбанком* (Економічна правда).

Форма місцевого відмінка з прийменником *при* належить до периферії, пор.: *При гromі сурм та полум'ї свічок – ми в темряві примушені томитись без світла...* (І.Кочерга).

3-поміж семантичної групи логічних прийменників виокремлюють підгрупу прийменників із семантикою *умови*. Значення умови складають диференційні ознаки передування в плані часової перспективи, гіпотетичної і реальної модальності (можливості), характеру явища, що породжує наслідок [Вихованець 1992: 153]. На синтаксичному рівні умова є одним із виявів формально-граматичної макрокатегорії обставини, на семантико-синтаксичному вона є складником одного з детермінантних значень зумовленості, репрезентуючи окрему пропозицію [Функціонально-комунікативна... 2009: 85-86]. Варто зауважити, що у системі засобів вираження умовних семантико-синтаксичних відношень є тенденція до “поступового витворення власної підсистеми форм” [Вихованець 1992: 153].

Із семантикою *умови* функціонують прийменники *у разі, на випадок, за умови* (*умов*), *в умовах, за наявності, в обставинах* (*за обставин*) з формою родового відмінка. Форма родового відмінка належить до найбільш частотного та поповнюваного класу прийменникових одиниць зі значенням умови. У сфері гіпотетичної можливості реалізації основної події перебувають семантично однотипні словосполуки “*у разі* + род.в.” та “*на випадок* + род.в.”, пор.: *У разі краху фінансової системи багатьом українським банкам не вистачить грошей, щоб повернути населенню і компаніям їх депозити* (Економічна правда); *На випадок його оточення або захоплення важливе місце відводилось організації партизанських загонів...* (А.Чайковський). Адвербіальними лексемами у формі родового відмінка виступають переважно абстрактні субстантиви. Найзагальніше семантику умови виражають одиниці *за умови* (*за умов*), *в умовах* з формою родового відмінка, напр.: *Тільки за умови рішучого і раптового наступу на місто можна досягнути бажаного успіху* (О.Гончар); *В умовах світової фінансової кризи на перший план виходять оперативні, фахові та зважені дії власників та вищого керівництва компанії...* (Економічна правда).

Прийменникова конструкція “*за наявності* + род.в.” виражає семантику, яка має додаткове значення, близьке до прийменників із семантикою сумісності дій, напр.: *Застосовувати зазначені пільги такі підприємства та організації мають право за наявності дозволу на право користування пільгами з оподаткування* (Закон України). Умовну семантику передає адвербіалізований іменник у формі родового відмінка, що позначає наявність явища, предмета, кількості чогось тощо. Деякі мовознавці вважають одиницю *за наявності* прийменником [Українські прийменники 2003: 131], Словник українських прийменників подає як еквівалент, уживаний зі значенням прийменника [Словник... 2007: 113]. Прийменникову форму *за наявності* вважаємо функціональним еквівалентом прийменника, який переводить субстантив у прислівникову позицію.

Прийменниково-відмінкова форма “*в обставинах* (*за обставин*) + род.в.” диференціює значення умови, з'ясовуючи обставини, у яких щось відбувається, пор.: *Часом кажуть про Шевченків культ на Україні. В обставинах Стусової біографії, творчого шляху й темпераменту це більше, ніж культ* (З підручника); *Усталитися позиції мови можуть тільки за обставин державності...* (О.Ткаченко). Функціональний еквівалент прийменника *в обставинах* (*за обставин*), з формою родового відмінка трапляється в науковому та публіцистичному стилях.

Семантичну підгрупу прийменників відповідності/невідповідності свого часу виокремив І. Вихованець і зауважив, що синтаксеми відповідності/невідповідності відображають структуру відношень між двома

ситуаціями, одна з яких являє собою явище, що пов'язане з певним наслідком іншої ситуації. Синтаксеми відповідності / невідповідності об'єднуються спільним для них стосунком до часової перспективи – часової попередності, а також планом реальної модальності. Вони розрізняються єдиною диференційною ознакою – характером події або явища, що відповідає наслідкові (значення відповідності) / що не відповідає наслідкові (значення невідповідності) [Вихованець 1992: 155].

Зі значенням **відповідності/невідповідності** вживаються прийменники *відповідно до, залежно від* з формою родового відмінка, *згідно з, за погодженням (за погодження, у (в) погодженні) з, за угодою з, за домовленістю з, у (в) згоді з* – з формою орудного відмінка, *на* – з формою знахідного відмінка.

Форма родового відмінка з семантикою відповідності/невідповідності поєднується з двома найуживанішими прийменниками *відповідно до* та *залежно від*, напр.: **Відповідно до рішення Державної акредитаційної комісії у 2008 році анульовано ліцензії 37 вишам України...** (Освіта України). Прийменник *залежно від* у загальне значення відповідності вносить семантичний відтінок взаємозалежності або причинової взаємозумовленості [Вихованець 1992: 155], напр.: **Залежно від приналежності до “групи” і вирішується доля атестації** (Голос України).

Найуживанішою сполукою, що поєднується з формою орудного відмінка, виступає вторинний прийменник *згідно з*, напр.: *Згідно з документами ООН, геноцид може бути не тільки етнічним* (День). Прислівниковими компонентами виступають абстрактні номінації.

Первинний прийменник *за* з формою орудного відмінка також функціонує із семантикою відповідності, конструкцію “*за + ор.в.*” зазвичай конкретизують означальні елементи, пор.: *За своїми функціями світогляд постає такою формою духовного засвоєння світу, яка покликана інтегрувати людину у світ...* (З підручника); **За наказом Брянського бійці розділились** (О.Гончар). З-поміж новоутворених сполук найпоширенішими виступають синонімічні сполуки *за погодженням (за погодження, у (в) погодженні) з, за угодою з, за домовленістю з* та формою орудного відмінка. Ці сполуки є синонімічними завдяки віддієслівним іменникам *погодження, угода, домовленість*, пор.: **За погодженням з Головним управлінням освіти і науки Києва, школярам... інспектори столичної ДАІ робитимуть запис у щоденники...** (Хрещатик); **За угодою з редакцією журналу “Киевская старина”... Б. Грінченко з 1902 р. приступив до редагування словника...** (З підручника). Транспонованими у прислівник лексемами виступають номінації на позначення назв організацій, підприємств тощо, а також іменники, що позначають назви осіб. На думку Г. Балабан, новотвори *за погодженням (за погодження, у (в) погодженні) з, за угодою з, за домовленістю з* є функціональними еквівалентами прийменника, оскільки їхнє використання обмежене офіційно-діловим та науковим стилями, де вони цілком не усталені, не підтримують стійкості сполуки, у них поки що чітко простежуємо лексичне значення повнозначного складника [Балабан 2007: 133]. До периферійних сполук належить зрідка вживана конструкція “*у (в) згоді з + ор.в.*”, для якої характерний значеннєвий відтінок сумісності, напр.: *...найважливіше — жити у згоді з собою* (День). В. Веселитський уважає, що сполука *у згоді з* увіходить до низки тих, які за своєю роллю в реченні межують із прийменниковими сполуками, хоч такими цілком не є. Вони є застиглими мовними зворотами, фразеологізмами, штампами, що не втратили повноти лексичного значення [Веселитський 1961: 25].

Семантику невідповідності передає зрідка вживана в ролі прийменника одиниця *без погодження з* та форма орудного відмінка, напр.: *Призначені без погодження з Президентом заступники мера Києва мають бути звільнені* (Урядовий кур'єр). Семантику відповідності/невідповідності зрідка виражає прийменник *на* з формою знахідного відмінка, напр.: *Держбюджет може бути переглянутий на вимогу МВФ* (Урядовий кур'єр). На формально-граматичному рівні аналітичні прислівники з причиновою, цільовою, допустовою, умовною семантикою та значенням відповідності/невідповідності функціонують у детермінантній позиції і залежать від предикативної основи речення.

Отже, останнім часом зазнав змін прийменниковий склад української мови, з яким пов'язані найпотужніші вияви синтаксичної прислівникової транспозиції. Істотно розширилося коло вторинних прийменників з причиновою, цільовою, допустовою, умовною семантикою та значенням відповідності / невідповідності. Для групи логічних прийменників характерне істотне кількісне поповнення за рахунок нових вторинних прийменників та їхніх функціональних еквівалентів, що зумовлене активними процесами в розвитку суспільства, інтелектуалізацією мовлення та іншими суспільними чинниками. Зважаючи на параметри вживання таких прийменників у ролі засобів переведення іменників із субстантивної позиції в адвербіальну, маємо переконливі підстави стверджувати про домінування аналітичних тенденцій у граматичному ладі сучасної української мови.

Література

Балабан 2007: Балабан, Г.С. Динамічні процеси в прийменниковій системі сучасної української літературної мови [Текст] : дис. ...кандидата філол. наук : 10.02.01 / Галина Степанівна Балабан. – К., 2007. – 283 с.

Веселитський 1961: Веселитський, В. Предлоги в русском языке [Текст] / В. Веселитський // Русский язык в национальной школе. – 1961. – №1. – С.17-25.

Вихованець 1980: Вихованець, І.Р. Прийменникова система української мови [Текст] / Іван Романович

Вихованець. – К. : Наукова думка, 1980. – 286 с.

Вихованець 1992: Вихованець, І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови [Текст] / Іван Романович Вихованець. – К. : Наукова думка, 1992. – 222 с.

Вихованець, Городенська 2004: Вихованець, І. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматики української мови [Текст] / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К. : Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. – 400 с.

Дубовик 2005: Дубовик, Л.І. Логіко-граматичні аспекти категорії причини [Текст] : дис. ...кандидата філол. наук : 10.02.01 / Людмила Іванівна Дубовик. – Горлівка, 2005. – 212 с.

Дудик 2005: Дудик, П.С. Стилістика української мови : навч. посібн. [для студ. вищих навч. заклад.] [Текст] / Петро Семенович Дудик. – К. : Видавн. центр “Академія”, 2005. – 368 с.

Загнітко 1996: Загнітко, А.П. Теоретична граматики української мови: Морфологія : Монографія [Текст] / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк: ДонДУ, 1996. – 437 с.

Загнітко, Розова 1997: Загнітко, А.П. Функціональні особливості синтаксем допустовості в простому реченні [Текст] / А.П. Загнітко, К.В. Розова // Функціонально-комунікативні вияви граматичних одиниць: зб.наук.праць. – К. : ІЗМН., 1997. – С. 92-102.

Загнітко 2006: Загнітко, А.П. Теорія сучасного синтаксису: Монографія [Текст] / А.П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 378 с.

Загнітко, Загнітко 2007: Загнітко, А., Загнітко, Н. Синтагматика прийменників зі значенням мети [Текст] // Лінгвістичні студії: Зб. наук. пр. / Укл. А.Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – Вип.15. – С. 131-142.

Іваненко 1971: Іваненко, З.І. Прийменникові конструкції із значенням причини в українській мові : [навч. посіб.] [Текст] / Зоя Іванівна Іваненко. – Чернівці, 1971. – 81 с.

Іваненко 1972: Іваненко, З.І. Прийменникові конструкції мети в сучасній українській мові: [навч. посіб.] [Текст] / Зоя Іванівна Іваненко. – Чернівці, 1972. – 25 с.

Лещенко 2003: Лещенко, В.Л. Русские и белорусские целевые предлоги: сходства и различия [Текст] / В.Л. Лещенко // Вестник Моск. ун-та. Серия 9: Филология. – 2003. – № 4. – С.104-107.

Мельничук 1961: Мельничук, О.С. Історичний розвиток функцій і складу прийменників в українській мові [Текст] / О.С. Мельничук // Слов'янське мовознавство. – К., 1961. – Т.3. – С. 124-194.

Словник... 2007: Словник українських прийменників. Сучасна українська мова [Текст] / А.П. Загнітко, І.Г. Данилюк, Г.В. Ситар, І.А. Щукіна. – Донецьк : ТОВ ВКФ “БАО”, 2007. – 416 с.

Українська мова 2007: Українська мова. Енциклопедія [Текст] / [редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін.]. – [3-є вид., зі змінами і доп.]. – К. : Вид-во “Українська енциклопедія” імені М.П.Бажана, 2007. – 856 с.

Українські прийменники 2003: Українські прийменники : Синхронія і діахронія : [пробний зошит] [Текст] / [за ред. проф. А.П. Загнітка]. – Донецьк : ДонНУ, 2003. – 162 с.

Финкель 1962: Финкель, А.М. Производные причинные предлоги в современном русском литературном языке : их возникновение, развитие, значение, употребление [Текст] / Александр Моисеевич Финкель. – Харьков : Изд-во Харьк. ун-та, 1962. – 238 с.

Функціонально-комунікативна... 2009: Функціонально-комунікативна і текстова парадигма українських прийменників та їхніх еквівалентів : монографія [Текст] / [А.П. Загнітко, К.М. Виноградова, І.Г. Данилюк та ін.]. – Донецьк : Вид-во “Вебер” (Донецька філія), 2009. – 209 с.

В статтє исследованы аналитические наречия синтаксической степени адвербиализации; проанализированы первичные и вторичные предлоги с логической семантикой, а также их функциональные эквиваленты, которые переводят субстантив в адвербиальную синтаксическую позицию; выявлено своеобразие предложно-падежных форм в детерминантной формально-синтаксической позиции.

Ключевые слова: синтаксическая адвербиализация, предлог, предложно-падежная форма, аналитическое наречие, детерминант.

The article is dedicated to analytical prepositions of syntactic adverbialisation level with logical semantics. It provides a number of newly derived prepositions and their functional equivalents transforming nouns into adverbial space. The author states functional peculiarities of prepositional case forms in the determinant syntactical position.

Keywords: syntactical adverbialization, preposition, prepositional-case form, analytical adverb, determinant.

Надійшла до редакції 3 вересня 2010 року.